УДК 159.99;323.39
DOI https://doi.org/10.32838/2709-3093/2020.3/25

Лазор К.П.
Національний університет «Одеська юридична академія»

ТЕОРЕТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА ХАРИЗМАТИЧНОГО ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА

Сьогодні посилилася увага до особистості політичних лідерів, оскільки хід сучасного політичного процесу свідчить про істотний вплив особистісних якостей лідерів на формування і функціонування політичної влади. Механізм персоніфікації політичної влади означає асоціювання в масовій свідомості лідерства з конкретною людиною і зростання ролі і значення такої якості особистості лідера, як харизма. Аналіз джерел показує, що серед вчених відсутня загальна позиція як щодо веберовської концепції харизми, так і щодо можливості використання даного поняття в сучасних трактуваннях політичного лідерства і харизми.

***Мета дослідження** – харизматичне лідерство в політиці на сучасному етапі.*

***Методи дослідження:** бібліографічний: аналіз, систематизація, теоретичних даних та літературних джерел, історичний: дослідження виникнення, формування та розвитку поняття політичного та харизматичного лідера.*

До особливості харизматичних лідерів слід віднести такі, як: високий енергопотенціал; переконлива зовнішність; незалежність характеру; хороші риторичні здібності; здатність вловлювати захоплення своєю особистістю з боку оточуючих; гідна і впевнена поведінка. Отже, формування харизматичного лідерства в сучасних умовах неможливе без активної взаємодії лідера з населенням, ЗМІ, політичними партіями та громадськими об'єднаннями. Однак не можна тільки лише з їх допомогою створити харизму лідера, якщо він не володіє істинними харизматичними рисами, і не можна привести до штучного руйнування харизми. Отже, за допомогою технологій ЗМІ можливе створення іміджу харизматичного лідера на базі його природних харизматичних рис.

***Ключові слова:** політичний лідер, засоби масової інформації, харизма, харизматичний лідер.*

Постановка проблеми. Необхідність дослідження зумовлена соціально-практичною значущістю харизматичного лідерства в політиці та в суспільстві в цілому. Сьогодні посилилася увага до особистості політичних лідерів, оскільки хід сучасного політичного процесу свідчить про істотний вплив особистісних якостей лідерів на формування і функціонування політичної влади. Механізм персоніфікації політичної влади означає асоціювання в масовій свідомості лідерства з конкретною людиною і зростання ролі і значення такої якості особистості лідера, як харизма.

Ефективність політичних дій лідерів значною мірою залежить від підтримки їх населенням, здатності формувати в масовій свідомості позитивне ставлення до кроків, які впроваджуються.

Лідери відіграють важливу роль у суспільстві, вони здатні чинити радикальне вплив на хід соціальних подій унаслідок володіння владою. Це може бути лідер, харизматичний образ якого штучно створений іміджмейкерами і використовується для захоплення і утримання влади з метою задоволення вузьких корпоративних інтересів, або лідер, харизматичний вплив якого може служити додатковим засобом вирішення великих проблем держави, консолідації сил, якісного виконання соціальної ролі та підвищення особистої відповідальності. У зв'язку із цим потрібне теоретичне осмислення ролі харизматичного лідера в політичному процесі.

Для того щоб запобігти можливості зловживання технологіями, пов'язаними із штучним звеличенням політичного лідера, необхідне вивчення харизматичного лідерства в політиці, чинників, що сприяють становленню харизматичного лідерства, ролі ЗМІ в харизматичному політичному процесі. У нашій країні поняття «харизма», «харизматичний лідер» вживаються широким колом громадськості, а також вченими під час аналізу політичних та соціальних процесів на різних

рівнях. При цьому «харизма» часто розуміється як популярність, чарівність, що є не зовсім вірним. Потрібно проведення наукового аналізу поняття «харизма», уточнення цього поняття з урахуванням сучасності. Незважаючи на широку застосовність даного поняття, багато питань харизматичного лідерства залишилися нез'ясованими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про роль, формуванні та діяльність харизматичних лідерів у політиці, дослідження факторів формування харизматичного лідерства являє собою багатосторонню теоретичну та актуальну практичну проблему, яка і досі потребує наукового дослідження.

Спільними питаннями лідерства займалися такі вчені, як Е.Б. Абашкіна, Г.К. Ашин, Ж. Блондель, М. Вебер, А.І. Кравченко, М.М. Ковалевський, Е.В. Кудряшова, М.К. Михайлівський, П.О. Сорокін, Р.Ч. Такер та інші [1–11]. Роботи цих авторів розкривають загально-соціальні, філософські підстави і характеристики лідерства.

Перші концепції політичного лідерства були сформульовані в кінці XIX – на початку XX століть, це було пов'язано зі зростанням ролі особистості в політичному житті суспільства, розширенням участі мас в політичному процесі, велику увагу приділяли самому поняттю «лідер». Так, наприклад, теорія, яка була запропонована М. Вебером, і досі не втратила значення і є основною типологію способів легітимації влади (традиційний, харизматичний, раціонально-законний). Він акцентував увагу на значенні феномена харизми, її суттєвому впливі не тільки в доіндустріальних, але і в промислово розвинених суспільствах. Велика частина пояснювальних моделей феномена харизми так чи інакше ґрунтується на підході М. Вебера, сучасні дослідники підкреслюють, що харизма залежить від сприйняття лідера послідовниками [1]. Тему харизми М. Вебер розкриває в таких роботах, як «Господарство і суспільство», «Політика як покликання і професія», «Соціологія релігії», «Господарська етика світових релігій», «Древній іудаїзм».

Помітну роль у теоретичній розробці проблеми харизми зіграли праці Р. Стогдилла, М. Дж. Херманна, Ж. Блонделя, Р. Арона і багатьох інших. Французький соціальний психолог С. Московічі пояснює харизму, звертаючись до психологічних факторів – ірраціональності і емоційності мас, факторів віри, впливу тощо [6].

Постановка завдання. В останні роки інтерес до проблеми політичного лідерства неухильно зростає, тривають дослідження харизматичного політичного лідерства і в сучасній Україні. Деяких дослідників цікавлять емоційні, соціально-психологічні моменти, пов'язані зі сприйняттям образу лідера і уявленнями людей про нього. Лідерство і сьогодні широко досліджується вченими і, разом із тим, є одним із найменш зрозумілих феноменів. Аналіз джерел показує, що серед вчених відсутня загальна позиція як щодо веберовської концепції харизми, так і щодо можливості використання даного поняття в сучасних трактуваннях політичного лідерства і харизми.

Метою статті є дослідження харизматичного лідерства в політиці на сучасному етапі.

Методи дослідження: бібліографічний: аналіз, систематизація, теоретичних даних та літературних джерел: історичний: дослідження виникнення, формування та розвитку поняття політичного та харизматичного лідера.

Виклад основного матеріалу. Д. Г. Ротман вважає, що в розумінні харизми політичного лідерства слід виходити з дискусійної позиції у даній проблемі. У дискусіях з даної проблематики беруть участь такі вчені, як О.Т. Гаспарашвілі, Х. Б. Джонс, А.З. Дибіров, Р. Ітвел, В.І. Кравченко, Б.І. Кретов, Л.Д. Мітєва, С.В. Туманов, та ін. Ці вчені займаються вивченням теоретико-методологічних питань, що відносяться до концепції дослідження електоральних процесів і феноменів політичного лідерства, а також концептуальними проблемами харизми політичних лідерів [4; 5; 8; 10].

Проблемна ситуація. У кінці 80-х – на початку 90-х років на політичній сцені з'являється велика кількість яскравих лідерів. У своїй більшості ці лідери висловлюють настрої, опозиційні до тодішньої влади. Невлаштованість, економічна незабезпеченість життя трансформується в людей у віру політикам і їхнім обіцянкам. Підвищена емоційність, ірраціональність населення, поєднання інертності і водночас спонтанної нестриманості породжує політичних кумирів, яким люди беззаперечно вірять, за ким ідуть. Особливо у важкі періоди життя на них покладаються нездійсненні надії, що неминуче веде до розчарувань у них.

Харизматична залежність мас від політичних кумирів не дозволяє людям реально, критично оцінити політика. Маніпулювання (приховане апелювання до несвідомих, традиційних уявлень людей) може привести до розриву між масовими очікуваннями і сприйняттям політико-економічної дійсності та тягне за собою недовіру народу до влади, активізацію масового невдоволення.

Харизма лідерів може бути задіяна в щоденній ефективній роботі на благо держави, оскільки вона допомагає гуртувати населення, мобілізовувати для вирішення життєвих проблем. Для запобігання зловживання харизматичними технологіями слід розмежовувати харизму як природний дар і харизматичний імідж, сформований за допомогою ЗМІ.

Харизматичне лідерство є одним із найбільш поширених типів політичного лідерства в умовах демократичної організації суспільства. Особливості прояву політичної харизми залежать від специфіки політичного розвитку країни, менталітету населення і ролі ЗМІ. Залежно від цих факторів відрізняються один від одного і види харизматичних лідерів.

Вивчаючи природні харизматичні риси політичних лідерів, Р. Хаус із співробітниками розкласифікували президентів США, чи вони володіють або не володіють харизмою щодо членів своїх урядів. При цьому харизматичний лідер визначався як людина, здатна порушити у своїх послідовниках: високий ступінь лояльності і прихильності до лідера; прагнення ідентифікуватися з ним і його місією; прагнення слідувати цінностям, цілям і поведінці лідера; душевний підйом; почуття самоповаги від спілкування з лідером і виконання його доручень; виключно високий ступінь довіри до лідера і переконаність у правильності його поглядів [11].

У результаті дослідження прийшли до висновку щодо шести харизматичних і шести нехаризматичних президентів США. Цікаво, що всі харизматичні президенти (а до них експерти віднесли: Джефферсон, Джексон, Лінкольн, Теодор Рузвельт, Франклін Рузвельт і Кеннеді) або були переобрані, або загинули під час першого терміну. Із нехаризматичних президентів переобраним виявився тільки один. Біографії всіх дванадцяти президентів і їх міністрів були піддані контент-аналізу з метою виявлення відмінностей між харизматичними та нехаризматичними лідерами в силі їх впливу на послідовників. Також контент-аналізу були піддані інавгураційні промови президентів на предмет виявлення в них мотивів досягнення, влади і афіліації. Зауважу, що згідно з літературними даними ця мотиваційна тріада – давній предмет розгляду в зарубіжній політичній психології [2; 3; 5; 7].

У біографіях міністрів було виявлено вдвічі більше число позитивних емоційних проявів на адресу харизматичних президентів порівняно з нехаризматичними. Крім того, експерти-історики оцінювали харизматичних президентів як таких, хто вирішують більш значні та складні завдання, володіють більшим авторитетом, більш активні та гнучкі та які працювали з більш кваліфікованим апаратом. Контент-аналіз інавгураційних промов чітко продемонстрував перевагу харизматичних президентів перед нехаризматичними в силі виразності потреб у досягненні і владі.

Отже, можливо відокремити такі особливості харизматичних лідерів:

1) високий енергопотенціал – здається, що ці люди випромінюють енергію і заряджають нею оточуючих людей;

2) переконлива зовнішність – харизматичні лідери необов'язково красиві, але завжди привабливі, мають гарну осанку, чудово тримаються;

3) незалежність характеру – ці люди швидше керуються власними спонуканнями і уявленнями, ніж думкою інших;

4) риторичні здібності – вони володіють розвиненими комунікативними вміннями і легко спілкуються;

5) здатність вловлювати захоплення своєю особистістю – для харизматиків важливе відчуття позитивного емоційного відгуку (наприклад, симпатії чи, особливо, захоплення) з боку оточуючих;

6) гідна і впевнена поведінка – вони виглядають зібраними та володіючими ситуацією.

Наприклад, С. Московичі, робить акцент ще й на «авторитеті особистості» який «цілком виходить від особистості, яка з першого слова, з першого жесту або навіть самою своєю появою зачаровує, притягує, вселяє» [6].

Отже, цілком імовірно, що одна із причин, яка корениться в харизмі такого нез'ясовного зачарування її носіїв, полягає в цікавій особливості харизматичних лідерів, які є «творцями сенсу». Маючи справу з реаліями вельми непростої дійсності, вони виявляються здатними малювати для своїх послідовників картини величезних можливостей і тому колосальної спонукальної сили. При цьому вони прибігають до дуже тонких способів переконання: інтерпретують реальність так, щоб за контрастом запропонувати своїм послідовникам насичені чарівною привабливістю образи майбутнього. До речі, саме так впливали вожді більшовиків на маси в епоху громадянської війни, малюючи людям надихаючі картини світлого майбутнього в разі перемоги над «світовою контрреволюцією».

Висновки. Таким чином, слід зауважити, що роль харизматичних лідерів багато в чому залежить від виборності або призначуваності на посаду.

Формування харизматичного лідерства в сучасних умовах неможливо без активної взаємодії лідера з населенням, ЗМІ, політичними партіями та громадськими об'єднаннями. У нових умовах успіх політичного лідера все більше залежить від його впливу на ЗМІ та взаємодії з регіональними відділеннями політичних партій. При цьому проявляється прагнення регіональних лідерів активно впливати на процес будівництва партійної системи в державі. Було висунуто положення про те, що роль ЗМІ в тому числі і друкованих у створенні харизми лідера значна, але технології в ЗМІ не абсолютні. Не можна тільки лише з їхньою допомогою створити харизму лідера, якщо він не володіє істинними харизматичними рисами, і не можна привести до штучного руйнування харизми. Отже, за допомогою технологій ЗМІ можливе створення іміджу харизматичного лідера на базі його природних харизматичних рис.

Список літератури:

1. Вебер М. Покликання до політики. *Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика* / Пер. з нім. О. Погорілий. Київ : Основи, 1998. С. 173–191.

2. Кравченко В.И. Власть и коммуникации. Санкт-Петербург : С-Петербургского ун. экон. и фин., 2003. 271 с.

3. Корнєв М.Н., Слюсаревський М.М. Про історію політичної психології, її предмет та завдання на сучасному етапі суспільного розвитку. *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави*. Київ, 1995. С. 40–42.

4. Кудряшова Е.В. Лидер и лидерство. Исследования лидерства в современной западной общественно-политической мысли. Архангельск : Поморского международ, пед. ун., 1996. 256 с.

5. Майер Томас. Трансформация социал-демократии. Партия на пути в XXI век. Москва : Памятники исторической мысли, 2000. 356 с.

6. Московічі С. Стратегії пропаганди і колективного навіювання. *Незалежний культурологічний часопис «Ї»*. 2003. № 30. С. 54–62.

7. Найдьонова Л. Міжнародне товариство політичних психологів. *Політична енциклопедія* / Редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін., Київ : Парламентське видавництво, 2011. 452 с.

8. Стоун Д. Парадокс політики. Мистецтво ухвалення політичних рішень. Київ : Альтернативи, 2000. 304 с.

9. Траверсе Т. Психологія політична. *Політична енциклопедія* / Редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 614 с.

10. Юрій М.Ф. Політологія : навчальний посібник. Київ : Дакор, КНТ, 2006. 416 с.

11. Hersey P., Blanchard K. Management and Organizational Behavior. 4th ed. N.Y., 1982.

Lazor K.P. THEORETICAL PROBLEMS OF A CHARISMATIC POLITICAL LEADER

To date, increased attention to the personality of political leaders, as the course of the modern political process indicates a significant impact of personal qualities of leaders on the formation and functioning of political power. The mechanism of personification of political power means the association in the mass consciousness of leadership with a particular person and the growing role and importance of such a quality of the leader's personality as charisma. Analysis of the sources shows that there is no common position among scholars both on Weber's concept of charisma and on the possibility of using this concept in modern interpretations of political leadership and charisma.

The purpose of the study *is charismatic leadership in politics at the present stage.*

Research methods: *bibliographic: analysis, systematization, theoretical data and literature sources, historical: study of the origin, formation and development of the concept of political and charismatic leader.*

Features of charismatic leaders include: high energy potential; convincing appearance; independence of character; good rhetorical abilities; the ability to capture the admiration for their personality by others; decent and confident behavior. Thus, the formation of charismatic leadership in modern conditions is impossible without the active interaction of the leader with the population, the media, political parties and public associations. However, it is not possible to create the charisma of a leader only with their help, if he does not have true charismatic traits, and it is impossible to lead to artificial destruction of charisma. Thus, with the help of media technology it is possible to create the image of a charismatic leader on the basis of his natural charismatic traits.

Key words: *political leader, mass media, charisma, charismatic leader.*